

A 2016. január 30-án, 87 éves korában elhunyt Koppány Tibor – aki ugyan végzettségét tekintve építész volt, de széleskörű munkásságát tekintve nem meglepő, hogy sokszor nem csupán építészet-, de művészettörténészként, sőt régészként is hivatkozik rá számos, műveit alapvető forrásként hasznosító szakmunka – életművének talán legjelentősebb kötetét adta ki immár két éve a hasonló kiadványok szinte egyedüli országos gondozójának számító Balassi Kiadó. Az egykori Sopron megyéhez számos szállal kapcsolódó szakember – legkedvesebb tervezői munkája a mihályi kastély helyreállítása volt, de neki köszönhető a soproni Storno-ház mai megjelenése is – mintegy negyvenéves adatgyűjtésének összefoglalását adja ez a három és félszáz oldalas könyv.

A terjedelmének több mint harmadát kitevő adattárban a kora újkori Magyar Királyság töröktől meg nem szállt nyugati-délnyugati része – beleértve a mai Burgenlandot, továbbá Vas és Zala ma Horvátországhoz és Szlovéniához tartozó vidékeit is – szinte összes, a korabeli vagy a mai értelmezés szerint várnak még nem, de egyszerű nemesi lakóháznak már nem nevezhető 16–17. századi épületének számos metszettel, rajzzal és fekete-fehér fényképpel kísért hosszabb-rövidebb ismertetését találjuk meg. Ezek alapvetően a szerző kiterjedt levéltári és szakirodalmi kutatásain alapulnak, aki azonban természetesen hasznosította mások és saját épületrégészeti vizsgálatait is – az utóbbiak közül ki kell emelni a már említett Mihályi mellett Devecser és Körmend kastélyépületeit – nem is szólva arról, hogy a ma is álló emlékek többségét igyekezett a helyszínen is tanulmányozni. Mindennek köszönhetően több mint százötven „kismonográfia” áll így a magyar és a szomszédos országok történész, művészet- és építésztörténész kutatói, de ugyanígy helytörténészei, történeti érdeklődésű lokálpatriótái rendelkezésére. Értékelései és az azokat követő annotált bibliográfiák ezután minden bizonnyal megkerülhetetlenek lesznek, sőt kiindulópontként fognak szolgálni a további tudományos célú vizsgálatok számára. Mindez még inkább áll a kötetet záró, mintegy 60 oldal terjedelmű „Függelékben” közzétett – túlnyomórészt saját gyűjtésből származó – 41 korabeli kastélyleltárra, összeírásra, leírásra és építési iratra – Koppány Tibor ugyanis nem csupán a végzettségének megfelelő szakterület kiváló művelője volt, hanem a levéltárak elismert kutatója is.

Minderre a hatalmas forrásanyagra épül fel a könyv számos nagyobb egységre tagolódó tanulmánya. A bevezetésben a szerző ugyan hangsúlyozza, hogy a választott témakör „teljes értékű” összefoglalásra nem vállalkozhatott – s ezt aligha lehet vitatni, hiszen még nagyon kevés esetben került sor az általa tárgyalt emlékek közül alaposabb ásatásra vagy a ma is álló falak „roncsolásos” vizsgálatára – munkája azonban így is minden kétséget kizáróan a kora újkori kastélyépítészet modern, tágabb értelemben vett művelődéstörténeti monográfiájának tekinthető – s nem csak a Dunántúl vonatkozásában.

Koppány Tibor e munkájában nem szentel jelentős terjedelmet az általa választott téma terminológiai kérdései elemzésének – ismertnek véli, hogy a ma a „kastély” szóval fordított *castellum* egyik legfontosabb jellemvonása egy pontosan már aligha meghatározható erődítettség volt. Ez már csak azért is érthető, mert e fogalom történeti megközelítésű kutatása épp egy általa 1974-ben közzétett tanulmánnyal kezdődött meg, s ő 1999-ben már egy külön, ugyancsak adattárral kísért monográfiát is megjelentetett Magyarország középkori kastélyairól. E helyett az első nagy, történeti fejezet „A téma és időbeli határai” című részében konkrét források idézésével kísérli meg a mai olvasóhoz közel hozni ezt az adott kor – szinte mindvégig háborús – viszonyai között született építészeti formát, amely alapvetően a vidék nemességének lakóhelyeként szolgált. Természetesen itt nem mondhatott le egy rövid kutatástörténeti áttekintésről és forrásai általános számbavételéről sem – ez utóbbiak kapcsán ki kell emelnünk, hogy azok közül mindvégig a levéltárakban fennmaradt írásos dokumentumok játszották a legfontosabb szerepet.

Ezeken alapul egy következő alfejezet is, melyben a Dunántúl a mohácsi csatától a török kiűzéséig terjedő történetének nagy ívű, korántsem csak az eseménytörténetre szorítkozó, kifejezetten olvasmányos áttekintését találjuk meg – számos fontos megállapítással találkozunk itt a korszak társadalom- és egyháztörténete, a gazdaság- és művelődéstörténete alapkérdéseiről. Mindezek nélkül nem is volna érthető mindaz, amivel a következő, már a könyv szorosán vett tematikájához tartozó fejezetek foglalkoznak. A „Kastélyépítés a tervezéstől a megvalósításig” cím alatt alapvetően a 17. századi magyarországi építési gyakorlatról 1994-ben megvédett, teljes terjedelmében még közzé nem tett kandidátusi értekezésére támaszkodik. Itt utalnunk kell arra, hogy minderről az 1600-as évek előtti időszakból csak kevés adattal rendelkezünk – úgy a fő- és köznemesi építetők, mint az ő szolgálatukban működött művészek és mesterek szerepét tekintve az új épületek létrejöttében. Kiemeli ennek kapcsán a főként *architectus* vagy *Baumeister* megnevezéssel szereplő olaszok és németek jelentőségét, akikhez képest a hazai, a városi céhekhez illetve az uradalmakhoz kötődő mesterek csak kisebb jelentőséggel bírtak – s főként csak a tárgyalt korszak végén.

A „Stílus és forma” főcímet viselő fejezetben nem csupán a reneszánsz, a manierizmus és a barokk magyarországi jelentkezését, továbbá az *architectura militaris* és *civilis* viszonyát, azaz a katonai építészetnek a lakóhely-építészetre kifejtett hatását elemzi a szerző. Itt kísérli meg a korszak *castellum*nak nevezett kastélyépületei általános jellemzését is, részben az erődítés – álló emlékek hiányában pontosan csak ritkán meghatározható – elemeinek egyes példák segítségével történő számbavételével, részben magának a lakóépületeknek az elemzésével. Az utóbbiak esetében számos olyan emléket vesz sorra, ahol a középkori elrendezés továbbélése figyelhető meg – egyre inkább már reneszánsz részletekkel – majd részletesen tárgyalja a szabályos, már reneszánsznak minősülő formák elterjedését, sőt továbbélését, azaz a kora barokk kastélyokkal egyidejű divatját.

A kötet külön egységet szentel ezután az egyes részleteknek, részben ismét találkozunk a védelmi vonal egyes építményeivel, majd a földesúri lakóépület egyes szintjeinek – általában csak egyemeletes kastélyokat ismerünk – különböző helyiségeivel. Ez utóbbiak meghatározása, és az épületek belső elrendezése kapcsán általában (főként 17. szá-

zadi) leltárakat és összeírásokat idéz Koppány Tibor, hiszen gazdasági és lakóterek még a mai Burgenland kastélyai esetében sem maradtak fenn korabeli formájukban – az épületrégészeti kutatások hiányára már az előzőekben utaltunk. Az épületek egykori külső megjelenésére azonban az írott források csak ritkán tartalmaznak közvetlen utalást, és kevés a száma az erre vonatkozóan hitelesnek tartható metszeteknek is. Így ennek megítéléséhez az általános építészettörténeti megállapítások mellett csak a csekély ma is meglévő műrészlet nyújthatott a szerzőnek segítséget.

A már említett adattár mellett a könyv talán legfontosabb, közel 30 oldalas fejezete „A kastélyépítés gyakorlata” címet viseli. Itt – mintegy folytatva az építetőket és a mestereket tárgyaló, az előzőekben érintett fejezetben foglaltakat – az építési szándék megfogalmazódásától a tervekészítésig, majd a kivitelezésig terjedő folyamatot vázolja fel gazdag példatár alapján – természetesen elsősorban itt is főként 17. századi forrásokra támaszkodva. Az építési szerződés, a kifizetés és elszámolás és több más fogalom részletes tárgyalása mellett alapos leírást olvashatunk az előkészítés, az anyagbeszerzés, a helyszíni kitűzés és az alapásás korabeli módozatairól – itt bizonyára jelentős segítséget jelentett a tagadhatatlanul bölcsész érdeklődésű szerzőnek építészeti képzettsége és tervezői, művezetői gyakorlata. Végül az egyes mesterségekre (kőműves, kőfaragó, ács, kovács, tetőfedő, bádogos, asztalos, lakatos, üveges, stukkátor, kályhás) vonatkozó adatokból kapunk látványos és reprezentatív válogatást. Hasonló, nem csupán műszaki szemléletű feldolgozásra kevés példát tudunk említeni a hazai szakirodalomból.

Egy, a 16–17. század kastélyait tárgyaló munkából természetesen nem maradhatnak ki a kertek sem, melyekről a kevés ábrázolás mellett igen gazdag írásos forrásanyaggal is rendelkezünk – s amely téma kutatása ma kifejezetten divatosnak számít. Ez ezekre vonatkozó dunántúli adatok sorra vétele után azonban Koppány Tibor már csak néhány oldalban foglalja össze munkájának eredményeit – meghatározva az általa vizsgált terület nemesi lakóépületeinek helyét az egykori királyi Magyarországon. Ebből is egyértelmű azonban, hogy a korszak építészete, ha nem is tekinthető olyan fénykornak, mint az azt nagyrészt eltüntető-elfedő késő barokk időszaka, sokkal jelentősebb volt annál, mint amilyen kép a történeti köztudatban él róla. Mint ahogy az sem vitatható, hogy e kötet a napjainkra már lassan kivesző „egyszemélyes kutatás” egyik utolsó csúcspontja, egy ma már ritkaságnak számító tudós polihisztor egyéniség megismételhetetlen műve.

A könyv gazdag forrás- és irodalomjegyzékkel s helynévmutatóval rendelkezik, s ha a tanulmányrész jegyzetelése talán nem is teljesen olvasóbarát, minden elismerés megilleti a tervezőket és a szerkesztőt, s reméljük, egyszer a Balassi Kiadónak lehetősége lesz egy színes képekkel és nagyobb méretű rajzokkal-metszetekkel ellátott újabb kiadásra is.